

2024

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

ПОЛІФОНІЯ

Сквородницьких
ДИСКУРСІВ

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

ПОЛІФОНІЯ *Своєрідних* ДИСКУРСІВ

Колективна монографія

Чернівці
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
2024

УДК 821.161.2Ско117]09:1
П 507

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
(протокол №17 від 20 грудня 2024 року)*

Автори: канд. філос. наук, доц. **Роман Рошкулець** (1 розділ); д-р філос. наук, доц. **Олександр Бродецький** (2 розділ); д-р філол. наук, проф. **Володимир Антофійчук** (3 розділ); канд. філол. наук, доц. **Валентина Чолкан** (4 розділ); канд. філол. наук, доц. **Валентин Мальцев** (5 розділ); канд. філол. наук, доц. **Альона Тичініна** (6 розділ); аспір. **Юлія Цвінська** (7 розділ); аспір. **Юліанна Віщак** (8 розділ); канд. філол. наук, доц. **Наталія Нікоряк** (9 розділ); канд. філол. наук, доц. **Алла Сажина** (10 розділ); д-р філол. наук, проф. **Богдан Мельничук** (Supplementum).

Рецензенти:

КЕБА Олександр Володимирович, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри кафедри германських мов і зарубіжної літератури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

ПЕТРУК Наталія Кирилівна, докторка філософських наук, професорка, завідувачка кафедри філософії та соціально-гуманітарних наук Хмельницького національного університету.

П 508 **Поліфонія сквородинських дискурсів** : колективна монографія / за заг. ред. А. Тичініної; передмова О. Бродецького, А. Тичініної. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2024. 260 с.

ISBN 978-966-423-920-9

Монографія, підготовлена колективом науковців філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, пропонує багатогранний аналіз творчої спадщини Григорія Сковороди – видатного українського мислителя, поета та філософа. У книзі висвітлено унікальність його ідей, які перебувають на перетині філософії, літератури та богослов'я, а також їхню актуальність у сучасному культурному та науковому дискурсі. Особливу увагу приділено поліфонії сквородинської творчості, що відображає складність і багатомірність його думок, їхній вплив на розвиток української та світової культури. Видання інтегрує спадщину Сковороди в контекст сучасних філософських, літературних і культурологічних досліджень, відкриваючи нові перспективи її інтерпретації.

Для науковців, викладачів, здобувачів освіти, культурологів, а також усіх, хто цікавиться українською культурою, історією філософії та літератури.

ISBN 978-966-423-920-9

УДК 821.161.2Ско117]09:1

© Колектив авторів, 2024

© Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, 2024

ЗМІСТ

Prooemium	7
------------------------	----------

Розділ I. Внутрішня свобода як інтенція філософії	
Г. Сковороди	15
Свобода як умова самопізнання і самоствердження	16
Внутрішня свобода як мета життя людини	26
Свобода як спосіб філософування	36
Література до розділу	44

Розділ II. Філософська мультибесіда Сковороди:	
від Фалеса до Еразма	45
Вступні зауваги	46
Поклик «волхвів» – до джерел досократівської	
любви до мудрості	47
Дороговкази до даймонія: Сократ, Платон, Епікур,	
Плутарх та ін	50
Вірити з гідністю: діалог із християнськими	
мислителями Середньовіччя та Відродження	62
Відмінність контекстів, суголосність смислів:	
Сковорода і Кант (штрихи до майбутньої студії)	66
Література до розділу	69

Розділ III. Золото свободи Григорія Сковороди	71
Барокова традиція і концепція свободи	72
Філософія свободи у творчості Григорія Сковороди	73
Національна ідея свободи у бароковій літературі	77
Література до розділу	91

Розділ IV. Григорій Сковорода і сучасність	93
Вступ. Концепція «сродності» Г. Сковороди	94
Поетика збірки «Сад божественних пісень...»	95
Педагогічні ідеї Григорія Сковороди	97
Листи Г. Сковорода до М. Ковалинського	99
Містичний досвід Григорія Сковороди	102
«Сила» байок Сковороди	105
Видання творів Сковороди з нагоди 300-річчя	107
Література до розділу	109

Розділ V. Віршування Григорія Сковороди в парадигмі української версифікації XVIII століття	111
Історія наукової рецепції версифікації Г. Сковороди	112
Гіпотези Д. Чижевського та В. Шевчука про рештки втраченого підручника поетики Г. Сковороди	117
Ключові нововведення Г. Сковороди у поетичну практику	121
Огляд строфічної силабіки та напрямки тонізації силабічного вірша	126
Література до розділу.....	147
Розділ VI. «Similem ad similem ducit Deus»: концепція спорідненої праці Григорія Сковороди як аксіологічний орієнтир поезії музагетів	149
Вплив філософії сродності на українську культуру.....	151
Григорій Сковорода й український модернізм.....	152
Вплив концепції спорідненої праці на «Музагет»	155
Сковорода і «кларнетизм» Тичини.....	158
«Сродна» праця Михайла Жука	161
Дмитро Загуд та Володимир Кобилянський – музагетівці	165
Музагетівська творчість П. Филиповича, В. Ярошенка, М. Терещенка та О. Слісаренка	170
Література до розділу.....	174
Розділ VII. «Skovorodance» – двоголосся Григорія Сковороди та Сергія Жадана.....	177
Актуальність дослідницького вектора	178
«Точки дотику» Г. Сковороди та С. Жадана.....	180
Висновки і перспективи.....	189
Література до розділу.....	190
Розділ VIII. «Графічний» Сковорода: роботи Георгія Нарбута, Михайла Жука, Василя Касіяна, Віктора Бистрякова	191
Вступ	192
Образ Григорія Сковороди у зразках графіки та образотворчого мистецтва.....	193
Портрет Сковороди у виконанні Михайла Жука	193
Зображення Сковороди Василем Касіяном.....	195
Плакат «Григорій Сковорода» Віктора Бистрякова.....	196

Образ Сквороди у роботах Георгія Нарбути	197
Висновки	202
Література до розділу.....	203

Розділ ІХ. Кіносковорода: біографія як кінотекст 205

Біографія як жанрова матриця кінобіографії	207
Рання кінорецепція біографії Сквороди.....	208
Документальний фільм «Відкрий себе» як філософський діалог зі Сквородою.....	210
Кінорецепція біографії Сквороди часів незалежності.....	213
Література до розділу.....	218

**Розділ Х. Інтерпретаційний портрет Григорія Сквороди
у форматі сучасної медіакультури 221**

Вступ.....	222
Образ Г. Сквороди в українській рекламі	223
Комікси за мотивами творів Г. Сквороди	225
Експлуатація образу Г. Сквороди в інтернет-творчості.....	226
Пере/осмислення постаті Григорія Сквороди в сучасному музичному мистецтві.....	233
Висновки.....	235
Література до розділу.....	236

Supplementum.

**«Кроки цього вічного мандрівця луною відбилися в віках»
(есе про Григорія Сквороду) 239**

Resume.....249

Відомості про авторів.....256

РОЗДІЛ ІХ

**КІНО *Сковорода*:
БІОГРАФІЯ
ЯК КІНОТЕКСТ**

РОЗДІЛ IV КІНОСКОВОРОДА: БІОГРАФІЯ ЯК КІНОТЕКСТ

НАТАЛІЯ НІКОРЯК

Актуалізовано проблему жанрової спадковості в літературно-кінематографічному дискурсі. Зауважено, що кінематограф активно апелював до біографічного жанру вже в перші роки свого існування, в епоху німого кіно. Не зникав із поля зору кіномитців він і упродовж усього XX ст. В останні роки простежується активізація даного жанру в кінематографі й на телебаченні, що стимулює інтерес дослідників. Аналізується рецептивний аспект біографіки українського філософа, богослова, педагога та поета Григорія Савича Сковороди (1722–1794) в кінематографічному дискурсі. Констатовано, що постать знаного філософа не привертала гідної уваги кіномитців ні в радянський період (один художній і один документальний фільм), ні в роки Незалежності. Той невеликий кінодоробок, що існує сьогодні, тільки фрагментарно знайомить глядача з «українським Сократом». Відзначається, що документалістика, на противагу ігровому кіно, все ж має низку фільмів про Григорія Сковороду, які, безумовно, різняться своїм творчим потенціалом. Однак, маючи вагоме естетико-пізнавальне значення, всі вони презентують особливий спосіб опрацювання біографічного матеріалу (спогади, свідчення сучасників, листи) та творчого доробку (філософські праці, літературні твори, музичний спадок) і виконують важливу функцію популяризації шанованої особистості та її творчості. Констатується, що кінематографічна актуалізація біографії філософа в останні десятиліття спричинена новою історичною ситуацією, прагненням по-новому рецептувати його доробок, розвінчати наявні біографічні міфи. Зроблено висновок, що філософські ідеї Сковороди не просто зостаються актуальними у XXI ст., а й постають своєрідними маркерами української ідентичності в реаліях сьогодення.

*Шукаємо щастя по сторонах, по віках, по станах.
А воно скрізь і завжди з нами, як риба у воді,
так ми в ньому. Не шукай його ніде,
коли не знайдеш скрізь. Воно преподібно до сонячного
сіяння: відкрий тільки вхід йому в душу свою.
Григорій Сковорода*

Біографія як жанрова матриця кінобіографії

Біографія – один із найдавніших жанрів літератури, коріння якого сягає прадавніх часів. Тривала актуальність цього жанру пояснюється його значним жанрологічним ресурсом, що виявляється і в стародавньому героїчному епосі, і в сучасному романі-біографії. На сьогодні світовий літературний доробок складається з величезної кількості біографій із різним ступенем достовірності. Як наслідок – численні жанрові різновиди: науково-художні, белетризовані, есеїстичні біографії і власне художні твори повістиво-романної, драматизованої та віршованої форми¹. Отже, біографічний текст активно функціонує не тільки в історичному дискурсі, а й у літературі та мистецтві.

Відомо, що доволі багато жанрів *«походять від інших жанрів: через інверсію, через переміщення, через комбінування»*². Так, літературна біографія постала своєрідною жанрологічною матрицею біографічної кінострічки (кінобіографії, байопіку). Жанру, що презентує фільми, які *«змальовують життя історичної особистості, минулого чи сьогодні»* і в якому послуговуються справжнім ім'ям головного персонажа³; жанру, який єднає *«попередні та наступні покоління»*, передає історичні відомості, стає прикладом для наслідування⁴.

Кінематограф активно апелював до біографічного жанру вже в перші роки свого існування, в епоху «німого», і не зникав з поля зору митців кіно впродовж усього ХХ ст., хоча й *«мав дещо строкату історію, опиняючись іноді на узбіччі кінопроцесу»*⁵. В останні ж десятиліття можемо констатувати активізацію цього жанру і в кінематографі, і на телебаченні, що зумовлює посилений інтерес дослідників (Ж. Садуль, Г. Агде, Р. Юренев, Дж. Кастен, Ж. Бастін, І. Корнієнко, Т. Кохан).

У ХХ столітті світовий кінематограф повсякчас поповнювався кінобіографіями. Українське ігрове кіно радянського періоду, насамперед, інтерпретувало біографічні факти про видатних історичних осіб – про князів (княгиню Ольгу, Ярослава Мудрого, Да-

¹ Левчук, Т. (2018). *Феномен літературності*. Луцьк: ПВД «Твердиня», с. 114.

² Тодоров, Ц. (2006). *Поняття літератури та інші есе*. Пер. з фр. Є. Марічева. Київ: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», с. 25.

³ Custen, G. (1992). *Bio/Pics: How Hollywood Constructed Public History*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, p. 5-6.

⁴ Bastin, G. (2009). Filming the Ineffable: Biopics of the British Royal Family. *Auto/Biography Studies*, vol. 24, no. 1, pp. 34–52. DOI: <https://doi.org/10.1080/08989575.2009.10846787>

⁵ Кохан, Т. (2017). *Кінематограф у контексті культурного простору ХХ століття*. Київ: Ін-т культурології НАМ України, с. 205.

нила Галицького), про гетьмана Богдана Хмельницького, про народних героїв Устима Кармелюка та Олексу Довбуша. Особливу лауну заповнили фільми про діячів культури – Михайла Врубеля, Соломію Крушельницьку, Миколу Лисенка, Анатолія Солов'яненка, Олександра Довженка. Класики української літератури також знаходилися у кінофокусі: було знято три біографічні фільми про Тараса Шевченка (1926, 1951 і 1964), а також екранні біографії Івана Франка (1956), Остапа Вишні (1991), Лесі Українки (1971), зокрема й Григорія Сковороди (1958). Як бачимо, перелік українських кінобіографій незначний, позаяк причина «недостатньої уваги», на думку теоретиків, очевидна: *«радянська влада, розцінюючи кіно як знаряддя пропаганди, давала доступ на широкий екран тільки тим постатям, творчість яких могла застосувати для власних потреб»*⁶.

На жаль, постать шанованого філософа, богослова, педагога та поета Григорія Савича Сковороди (1722–1794) не привертала належної уваги кіномитців ні в радянський період (всього один художній і один документальний фільм), ні вже в роки Незалежності. Незначний кінодоробок, який створений на сьогодні, лише фрагментарно знайомить реципієнтів з *«українським Сократом»*⁷. Тож спробуємо представити параметри кінорецепції біографії та творчого доробку українського філософа Григорія Сковороди: від першої художньої стрічки «Григорій Сковорода» (1958) до документального фільму «У пошуках Сковороди» (2022).

Рання кінорецепція біографії Сковороди

Перший ігровий біографічний фільм, присвячений видатному філософу, з'явився на екранах далекого 1958 р. на Київській кіностудії імені О. Довженка⁸. Поетика заголовка цього фільму була традиційною для радянського глядача, позаяк містила ім'я й прізвище ключового персонажа – «Григорій Сковорода». Режисером стрічки став Іван Кавалерідзе – талановитий скульптор, письменник, театральний діяч, енциклопедист та режисер, якого поважно називали *«українським Мікеланджело»*⁹. Відзначимо,

⁶ Брюховецька, Л. (2022). Постать Григорія Сковороди в українському кіномистецтві. *Григорій Сковорода у сучасному багатомірному світі*. Збірник тез VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, с. 37.

⁷ Нікоряк, Н. (2022). КіноСковорода: кінематографічна актуалізація біографії. *Питання літературознавства* / гол. ред. О. В. Червінська. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, № 106, с. 7–24.

⁸ *Григорій Сковорода*. (1958). Кіностудія імені О. Довженка, режисер Іван Кавалерідзе.

⁹ Капельгородська, Н. (2007). *Іван Кавалерідзе: життя і творчість*. Київ : Кий, с. 3.

що І. Кавалерідзе здавна цікавився постаттю видатного філософа: ще в 1922 р., до 200-річчя від дня народження, за його проєктом поставлено перший пам'ятник в містечку Лохвиця Полтавської області. За роки війни він зазнав часткових руйнувань і був відновлений автором уже в бронзі в 1972 р.¹⁰. Згадка про цю подію не випадкова, позаяк зумовлена пізнішим її кінофіксуванням. Звертався І. Кавалерідзе до Сковороди і як драматург. Так, у 1968 р. створена трагедія «Григорій Сковорода (Григорій і Параскева)»¹¹.

Кінотеоретик Л. Брюховецька означає дві передумови, що сприяли виходу фільму «Григорій Сковорода» – «інтерес режисера до незалежної людини-мандрівника» та «політична ситуація в суспільстві», позаяк *«це був час хрущовської відлиги, завдяки якій після тривалих заборон кінематографісти дістали можливість звертатися до українських тем, рідної літератури і своїх геніїв. Саме це десятиліття – з кінця 1950-х до початку 1970-х – стало благодатною порою для українського кіно, яке почало ступово українізуватися»*¹².

І. Кавалерідзе зібрав навколо легендарної особистості справжніх професіоналів: оператор – Володимир Войтенко, художник – Микола Резник, композитор – класик вітчизняної та світової музики Борис Лятошинський, роль Сковороди зіграв Олександр Гай. Проте такий досвідчений колектив не зміг створити дійсно гідний біографічний фільм. Він постав доволі «архаїчним й малоцікавим», де режисер заледве нагадував автора «Перекопу» і «Штурмових ночей»¹³. С. Тримбач спробував пояснити причини такого невтішного результату: *«Мало не двадцять років тривала перерва у кінтоворчості Івана Кавалерідзе, що не могло не позначитись на мистецькому рівні стрічки: у підсумку, хоча Сковорода й був одним із богів митця, йому він присвятив чимало творів у скульптурі та літературі, картина вийшла доволі ординарною»*¹⁴.

¹⁰ Шибанок, Г. (2007). Філософ, увічнений у скульптурі. Про історію створення унікального пам'ятника Григорію Сковороді у Лохвиці. *День*, № 63, 13 квітня. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/filosof-uvichnennyi-u-skulpturi> (дата звернення: 23.11.2023).

¹¹ Кавалерідзе, І. (1976). Григорій Сковорода (Григорій і Параскева). В: *Кавалерідзе, І. П'єси*. Київ : Дніпро, с. 183–236; Сулима, М. (2011). Трагедія Івана Кавалерідзе «Григорій Сковорода» (Григорій і Параскева). *Переяславські Сковородинські студії*, вип. 1, с. 130–135.

¹² Брюховецька, Л. (2022). Постать Григорія Сковороди в українському кіномистецтві. *Григорій Сковорода у сучасному багатомірному світі*. Збірник тез VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, с. 37–38.

¹³ Тримбач, С. (2019). Кіно народжене Україною. *Альбом антології українського кіно*. Київ : Саміт-книга, с. 120.

¹⁴ Там само, с. 147.

Кінокритики були й залишаються досить категоричними у своїх висновках щодо режисерських рішень, що перебували «в полоні ідеологічних приписів доби тоталітаризму»¹⁵, однак поява видатного філософа на кіноекрані стала, беззаперечно, революційною подією. Варто пам'ятати, що екранізація біографії і сьогодні є одним із найпродуктивніших способів популяризації видатної постаті, активізує інтерес до цієї особистості.

Документальний фільм «Відкрий себе» як філософський діалог зі Сковородою

Водночас біографічні фільми зобов'язані своєю появою здебільшого черговому ювілею. Так відбулося з наступною стрічкою, присвяченою 250-річчю українського митця. 1972 р. студія «Укркінохроніка» представила документальний фільм-біографію «Відкрий себе»¹⁶ (авторське визначення жанру – «документально-публіцистична картина»). Вже обраною назвою автори фільму (сценаристи Володимир Костенко й Микола Шудря, режисер – Роллан Сергієнко) інтертекстуально вступають у справжній філософський діалог із Григорієм Сковородою, спонукаючи й глядачів «пізнати себе», відкрити в собі «істинну людину». Зі спогадів сценариста М. Шудри стає відомо про специфіку роботи творчого колективу над фільмом: *«Щоб увійти в світ видатного філософа, дізнатися, яким запам'ятався цей образ у народі, ми мало не всю Україну об'їхали. Розповіді людей і стали однією з наскрізних ліній кінокартини. Друга площина – це народження людини. Тут ми скористалися з послуг нашого видатного сучасника, скульптора й кінорежисера Івана Петровича Кавалерідзе. У цьому фільмі ми копуємо, як виготовляли пам'ятник Сковороді, той, що нині стоїть у Лохвиці на Полтавщині. Коли скульптуру закінчили, ми вивезли її в степ за Бориспіль і поставили на кургані. Боже, яке то було видиво! Цей невеликий сюжет воістину оживив Сковороду, ще більше наблизив його до нас. На тлі створення цього монумента філософські роздуми Сковороди зазвучали настільки по-сучасному, сміливо й убивчо, що ті, кому належало схвалити фільм, перелякалися і... прикрили його»*¹⁷.

¹⁵ Брюховецька, Л. (2022). Постать Григорія Сковороди в українському кіномистецтві. *Григорій Сковорода у сучасному багатовимірному світі*. Збірник тез VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, с. 39.

¹⁶ *Відкрий себе*. (1972). Укркінохроніка, режисер Роллан Сергієнко.

¹⁷ Мельничук, А. (2012). Дослідник Божою милістю. Про Миколу Архиповича Шудрю. *День*, № 110, 27 червня. URL: <https://day.kyiv.ua/article/poshta-dnya/doslidnyk-bozhoyu-mylistyu> (дата звернення: 20.11.2023).

Однак у ті часи подібна доля спіткала не лише цей фільм. М. Швець, фокусуючи увагу на причині такого рішення, підкреслює, що ключовим «недоліком» фільму «вища інстанція» означила «апологію Сковороди» і «повну відсутність класової боротьби» (в інтерпретації творчості Сковороди): *«Фільм-заклик, в центрі якого – платонік-аскет Сковорода – не вкладався в усталену колію псевдоаскетичного епікурейства, що за радянської доби стало “аксіомою щастя”. Більше того, фільм закликав сучасників до наслідування апробованих Сковородою духовних постулатів, та ще й прозоро натякав на їх “українськість”. Тож, навіть незважаючи на ювілей Філософа зі світовим іменем, стрічку на півтора десятки років заборонили – розтиражовані копії відкликали з обласних кіноуправлінь і знищили»¹⁸.*

Як наслідок, між датою створення й датою виходу (1988) минуло майже двадцять років, перш ніж глядачі мали таку змогу побачити його на екранах, а творчий колектив отримати почесну нагороду – Національну премію імені Тараса Шевченка.

Зауважимо, що цей документально-публіцистичний фільм не втрачає своєї художньої ваги та актуальності й сьогодні. Винятковість його, насамперед, у майстерному апелюванні до різних видів мистецтва: музики, слова та візуального образу, що одразу сприяє розкриттю багатогранності видатної постаті. Панорамування природних ландшафтів та малої батьківщини майбутнього генія змінюється рукотворною титанічною працею скульптора Івана Кавалерідзе над пам'ятником. Візуальною метафорою накладаються на біографію Григорія Савича природні стихії – вогонь, вода, вітер, які гартують людину, виковують із неї справжню особистість. Своєрідною матрицею, що об'єднує кінотекст в певну цілісність, постають історична реконструкція епохи, біографічні дати народження (1722), припинення навчання в Києво-Могилянській академії (1742), виходу з імператорського хору в Санкт-Петербурзі (1744), ухилання від чернечого чину (1750), зупинення роботи в Токайській місії за кордоном (1751), розрив із викладацтвом у Переяславському колеґіумі (1753), відмова стати вчителем Троїце-Сергієвої лаври (1755), зречення посади викладача в Харкові (1769), останні 25 років життя – мандрі між людьми й утвердження своєї філософії (спогади людей подаються на фоні могутнього Сковородинського дуба, де філософ полюбляв відпочивати й писати, біля якого він самотужки викопав собі могилу), смерть (1794). Неначе намистини, події поступово нанизуються на біо-

¹⁸ Швець, М. (2022). «Наука щастя» Сковороди. До 300-ліття Г. С. Сковороди та 50-ліття фільму «Відкрий себе». *Кіно-Театр*, № 5, с. 42.

графічну нитку життя мислителя. Митець розкривається не лише як легендарна особистість, у ньому найбільш яскраво презентується тип людини в контексті певної історичної епохи. Він постає особливим персонажем доби, соціальне і духовне життя якого віддзеркалюється в його долі. Тому й акцентовано увагу реципієнтів не лише на головній постаті, але й на знакових подіях, в яких він брав участь, або на соціальних умовах, які підносили цю постать до вершини його слави.

Автобіографічні відомості, цитати з творчого спадку мислителя й поета читає легендарний актор, сценарист і режисер Іван Миколайчук. Музичний супровід документальної стрічки також охоплює фрагменти музичних творів талановитого філософа. М. Швець із цього приводу зауважує: *«Авторський же текст Сквороди виглядає у фільмі абсолютним за наративом і структурно цілісним, хоча складається з окремих цитат, фрагментів, розрізнених думок. Радикально цементує його наповнений обертонами своєрідного тембру голос Івана Миколайчука. Слово Філософа, завдяки уміло знайденому тону й точним інтонаціям, наповнюється цілком сучасним змістом, позбавленим ірраціоналізму і містики (які зазвичай Сквороді приписують), торкаючись ключових проблем філософської теорії та етики і стаючи доступними для пересічного глядача»*¹⁹.

Більше того, крізь призму Сквородинського життєво-творчого досвіду проявляється особисте ставлення І. Миколайчука до розуміння і відтворення творчої фігури у соціумі. С. Тримбач зауважує, що це «голос не тільки Миколайчука, а й самого Сквороди», це *«текст не тільки Сквороди, а й Миколайчука»*²⁰. Сквородинська філософія і його мандрівний спосіб життя настільки стали близькими І. Миколайчуку, що він навіть втілював їх у власних стрічках: *«робота саме над цією картиною вплинула на актора глобально – саме на текстах Сквороди він пізнав і виховав себе»*²¹. Так, Фабіан у «Вавилоні ХХ» (1979) – це, за словами теоретиків, «кінобуття» самого Григорія Савича²². Своєрідним варіантом постає і Іван Калита в кіносценарії «Небилиці про Івана, знайдені в мальованій скрині з написами» (1983)²³.

¹⁹ Швець, М. (2022). «Наука щастя» Сквороди. До 300-ліття Г. С. Сквороди та та 50-ліття фільму «Відкрий себе». *Кіно-Театр*, № 5, с. 43.

²⁰ Тримбач, С. (2021). *Іван Миколайчук. Містерії долі*. Київ : Дух і Літера, 368 с.

²¹ Швець, М. (2022). «Наука щастя» Сквороди. До 300-ліття Г. С. Сквороди та та 50-ліття фільму «Відкрий себе». *Кіно-Театр*, № 5, с. 43.

²² Тримбач, С. (2021). *Іван Миколайчук. Містерії долі*. Київ : Дух і Літера, 368 с.

²³ Миколайчук, І. (2008). Небилиці про Івана, знайдені в мальованій скрині з написами. В: *Миколайчук, І. Сценарії*. Київ : Вид. дім «Міжнародний туризм», с. 379–414.

Кінорецепція біографії Сковороди часів незалежності

90-ті роки подарували глядачу лише одну стрічку «Благословенні ви, сліди...» (1997). Харківська журналістка Олена Єлагіна запропонувала власний рецептивний погляд на важливі етапи життєвого шляху мандрівного філософа, зосереджуючись, осібню, на харківському періоді. Подала цікаві біографічні факти, що повному розкривають постать видатного митця.

У 2004 р. нове кінопрочитання біографії філософа та мислителя запропонувало об'єднання «Дебют» (Кіностудії імені О. Довженка) під назвою «І світ мене не впіймав...». Художнім керівником проєкту став Микола Гресь, сценаристом – Ігор Лапінський, режисери – Юрій Зморевич та Анатолій Кучеренко, оператор – Денис Чашин, музику до фільму написала Тетяна Тригуб, головну роль виконав Анатолій Черков. Розуміючи, що біографію такої багатогранної постаті дуже важко вмістити у 46-хвилинному кінофільмі, митці спрямовують свою увагу на останні роки життя філософа, на відтворення філософських діалогів Сковороди зі своїм учнем Михайлом Ковалинським. В описі до фільму, зокрема, йдеться: *«Після здобуття вищої освіти Григорій Сковорода (1722–1794) подорожував Європою і вивчив кілька іноземних мов, а з початку 70-х років XVIII століття вів бродячий спосіб життя. На схилі років він гостював у одного свого учня. Кажуть, що перед самою своєю смертю Сковорода почав рити яму, сказавши, що це буде його могила. Він також попросив написати на надгробку такі слова: „Світ ловив мене, але не спіймав”»*²⁴.

Нова кіноспроба розкрити внутрішній світ філософа завершилася поразкою. Оскільки автор історико-біографічного полотна завдав *«собі на плечі щонайменше дві ноші – ношу науковця, дослідника і ношу митця, художника»*²⁵, однак балансування між ними мусить бути гармонійним: *«Режисер Юрій Зморевич, замахнувшись на фантазмагорію, хотів говорити мовою алегорій, що апелювала б до текстів Сковороди. Але переоцінив свої можливості, продемонструвавши повну відсутність кінематографічної культури і розуміння візуального фактору в кіно»*²⁶.

²⁴ *І світ мене не впіймав...* (2004). «Дебют» Кіностудії імені О. Довженка, режисери Юрій Зморевич та Анатолій Кучеренко. URL: <https://dzygamdb.com/uk/films/2560> (дата звернення: 15.11.2023).

²⁵ Мельничук, Б. (1996). *Випробування істиною. Проблеми історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення)*. Київ : ВЦ «Академія», с. 18.

²⁶ Брюховецька, Л. (2022). *Постать Григорія Сковороди в українському кіномистецтві. Григорій Сковорода у сучасному багатомірному світі*. Збірник тез VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, с. 40.

Далі глядачі знайомилися вже з телевізійними роботами, здійсненими Національною телекомпанією у 2008, 2011 і 2013 роках. Зокрема, йдеться про фільм «Григорій Сковорода» з телепроєкту «Великі українці» режисера Олексія Лябаха, сценаристів – Іларіона Павлюка та Олексія Бобровника; «Григорій Сковорода» із телециклу «Обличчя української історії» та документальний фільм «Таємничий Сковорода» режисерки Олени Хмирової. У кожному проєкті митці пропонують своє рецептивне бачення, позаяк усвідомлюють, що в зображенні життя видатної особистості не так важливо відтворити її біографію в деталях, як передати унікальність генія на загальнолюдському рівні. В описі до останнього фільму читаємо: *«Навіть якщо ми вивчимо життя Григорія Сковорода до найменших подробиць, все одно він залишиться для нас таємничим... Можливо, тому, що його думки й донині живуть у багатьох вимірах. Розмаїття різних тлумачень його життя і творчості сягає більше п'яти тисяч розвідок... Григорія Сковорода весь час хтось хоче зробити своїм або в національному, або в релігійному сенсі. Його називають своїм протестанти й масони, атеїсти і антиклерикали, містики і навіть хіпі. Документальна стрічка "Таємничий Сковорода" намагатиметься знайти відповіді на запитання: То яким насправді був Григорій Савич? Чому філософ тікав від світу? І від якого світу він тікав?»²⁷.*

«Таємничий Сковорода» постає «найбільш наближеним до пізнання українського мудреця», оскільки до нього режисерка залучила авторитетних учених-сковородознавців²⁸.

У 2016 році глядачі мали змогу побачили трисерійний документальний фільм «Сковородинська географія» харківського режисера-документаліста Владислава Проненка. Митець подорожує тими місцями, де бував філософ, в які рідко навідуються як дослідники, так і шанувальники його творчості: Охтирський Троїцький монастир, Лебедин, Бахмут, села Безруки, Рябушки, Моначинівка, Стариця, Писарівка. У фільмі також показані дивом уцілілі сковородинівські реліквії, позабуті пам'ятки та документи, безпосередньо пов'язані з цими місцями. Зафільмована й мала батьківщина Григорія Савича – смт Чорнухи Полтавської області, де працює Літературно-меморіальний музей. Показано також садибу, де свого часу мешкав мислитель, зокрема садиба в центрі

²⁷ *Таємничий Сковорода*. (2013). Режисерка Олена Хмирова.

²⁸ Брюховецька, Л. (2022). Постаць Григорія Сковорода в українському кіномистецтві. *Григорій Сковорода у сучасному багатовимірному світі*. Збірник тез VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, с. 40.

села Бабаї, що знаходиться на межі остаточного зникнення. Вперше презентована відеоісторія пам'ятників Сковороді у Лохвиці та у Бабаївських лісах під Харковом²⁹.

Зазначимо: чим ближче буде дата чергового ювілею, тим завзятішими ставатимуть кіномитці. Так, у 2019 р. вийшла документальна стрічка «Невигадані історії. Григорій Сковорода» письменниці, драматургині та режисерки Світлани Новицької. Роль Сковороди виконав актор і режисер Іван Данілін. Зауважимо, що проєкт «Невигадані історії», створений на ТРК «Буковина» ще у 2009–2010 рр., становить собою серію телефільмів про життя видатних українців. Метою проєкту став показ класиків не кам'яними пам'ятниками, а живими людьми *«зі своїми стражданнями, болем, радощами і успіхом»*³⁰.

У 2020 році студія «Золотий Фенікс» презентувала ігровий музично-філософський фільм режисерського тандему Юлії Сак та Ольги Тичини-Яновської під назвою «Світ ловив мене, але не спіймав...», присвячений Григорію Савичу. Роль мандрівного мислителя виконав актор і музикант Олександр Мельник. В одному з інтерв'ю Юлія Сак розповідала, що ідея створити фільм про українського філософа датується ще 2012 роком і належить барду та актору Петру Приступову³¹. Цей митець більше 40 років займається вивченням його життєвого й творчого шляху, написав чимало пісень на його вірші, які й звучать у кінотексті. Крім того, чимало різних матеріалів, зібраних Приступовим за роки досліджень, увійшли до стрічки. За його ж настановами, режисерка фільму виступила і як акторка, зігравши кілька ролей: матір Сковороди, його кохану, імператрицю Єлизавету та Софію. *«Всі ці жінки, – підкреслює Ю. Сак, – були в житті письменника, але він від усіх їх пішов, бо найголовнішою для нього була свобода»*³². Мисткинею також зазначено, що цей фільм задумувався як короткометражний, однак в результаті вийшов тривалістю 36 хвилин. Позаяк найяскравіші моменти біографії Сковороди, починаючи з того часу, як він покинув свій дім, не вмістилися в короткий метр.

²⁹ Черемський, Р. (2016). Побачив світ новий фільм «Сковородинівська географія», присвячений мандрям українського філософа Григорія Сковороди. *Євро Харків*. URL: <https://euro.kharkiv.ua/pobachyv-svit-nowji-film-skovorodyn/> (дата звернення: 24.11.2023).

³⁰ *Невигадані історії. Григорій Сковорода*. (2019). Режисерка Світлана Новицька. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Xyo3jslj7xA> (дата звернення: 26.11.2023).

³¹ Овчаренко, Е. (2020). Знімаємо кіно про Сковороду. *1-UA.TV*, 28 лютого. URL: <https://i-ua.tv/culture/26341-znimaemo-kino-pro-skovorodu> (дата звернення: 26.11.2023).

³² Там само.

І в цьому ж таки 2020-му році презентовано глядачам ще один документальний фільм-дослідження «Планета Сквороди» журналіста та режисера Ігоря Піддубного. Митець спробував спростувати існуючі й сьогодні міфи про українського генія, залучивши письмові свідчення його сучасників. Відхиляючи «стереотипне» зображення його життєвої долі, режисер формує власний рецептивний образ: *«Ми ж намагалися розповісти історію Сквороди не нудно, не по-науковому, без шароварщини. Без хибного трепету та з журналістським підходом. Навряд чи ми ставили собі за мету показати Григорія Савича тим, хто ним живе й заробляє. Ми бачили перед собою глядача, який щось чув про Сквороду, може навіть щось читав про нього (чи його), але вважав для себе філософа занадто далеким від наших реалій – таким собі мандрівним богословом, напів-поетом і напів-ченцем...»*³³.

«Сквородинське питання» привернуло до себе увагу не лише професіоналів, а й аматорів. У 2021 р. показано дев'ятихвилинний фільм-фантазію «Скворода у Бабаях. Мрії...». Цим фільмом автори намагалися спрямувати погляд глядачів на актуальну проблему – руйнування садиби Щербініних, що розташована в селі Бабаї на Харківщині. Там Скворода працював учителем і написав збірку «Байки Харківські»³⁴. Роль філософа виконав Микола Мох, його учня Якова Правицького – священник Геннадій Рохманійко, роль янгола зіграла співачка Яна Заварзіна.

Оригінальним інтермедіальним експериментом постає радіодокументальний серіал «Що є свобода? Діалог із Григорієм Сквородою» (у 2-х частинах) продюсерки Олени Гусейнової, створений «Радіо Культура» у 2022 р. до 300-річчя українського філософа та письменника. Сценарій радіофільму написав Мирослав Лаюк, нараторкою – Ада Роговцева, роль Г. Сквороди виконав Сергій Жадан. Поява таких проєктів учергове підтверджує тезу, що філософські ідеї Григорія Савича не просто залишаються актуальними у XXI ст., а й постають як маркери української ідентичності в сучасних реаліях.

Останнім кіномистецьким проєктом, також приуроченим до 300-ліття Григорія Савича, став документальний фільм «У пошуках Сквороди» режисера Максима Сметани, створений компа-

³³ Цит за.: Нікоряк, Н. (2022). КіноСкворода: кінематографічна актуалізація біографії. *Питання літературознавства*. Чернівці : Чернівецький нацун-т, № 106, с. 17.

³⁴ Кривоніс, Т. (2021). Харків'яни зняли фільм, щоб привернути увагу до аварійної садиби, де жив Скворода. *Суспільне Новини*, 15 жовтня. URL: <https://suspline.media/172199-harkivani-znali-film-sob-zberegti-sadibu-de-ziv-skovoroda/> (дата звернення: 23.11.2023).

нією «Діджитал Реліджн» («DGTL RLCN») на замовлення Суспільного мовлення³⁵. Сценарій до цієї стрічки написав Сергій Лисенко, продюсерами виступили Віталій Шереметьєв та Ольга Безхмельниціна. Фіксуючи процес пошуку й відбору нових форм і засобів зображення, ламаючи усталені канони документального байопіку, фільм постає своєрідним жанровим міксом, що презентує кілька наративних авторських стратегій: перша відтворює мандрівку двох «спудеїв» могилянки – Марічки й Богдана – сковородинськими шляхами; друга – пропонує серію розмов із провідними дослідниками спадщини філософа, музикантами, художниками; третій наративний дискурс презентує мальовничі куточки, що мали провідне значення для мислителя; четвертою стали сучасні реалії – війна. Ю. Макаров, аналізуючи цю стрічку, підкреслює: *«Головним героєм фільму так чи так виявився не сам філософ у плоті, що зрештою очікувано (біографія відома пунктирно, прижиттєве зображення одне-єдине), а коло його ідей – моральні й екзистенційні проблеми просунутого українця кінця епохи бароко й, додам, кінця ілюзій щодо можливості вільного існування поза системою»*³⁶.

Отже, сьогодні документалістика, на противагу ігровому кіно, має вже цілий ряд фільмів про Григорія Савича Сковороду, які, звичайно, різняться своєю якістю та творчим потенціалом. Однак виконують важливу функцію – популяризації видатної особистості й її творчого спадку. Водночас вони презентують важливий спосіб опрацювання біографічного матеріалу (свідчення сучасників, листи, спогади) та творчого доробку (філософські праці, літературні та музичні твори).

Можемо констатувати, що кінематографічна актуалізація біографії та творчості філософа останніх десятиліть зумовлена новою історичною ситуацією, прагненням по-новому рецептувати його творчість, розвінчувати існуючі біографічні міфи. Філософські ідеї Сковороди не просто залишаються актуальними у XXI ст., а й постають як маркери української ідентичності в сучасних реаліях. Доволі перспективним для подальших наукових розвідок

³⁵ У Києві відбулася прем'єра документального фільму «У пошуках Сковороди» (2022). ДМ Суспільного, 12 грудня. URL: <https://stv.detector.media/spilnota/read/7589/2022-12-12-u-kyievi-vidbulasyya-premiera-dokumentalnogo-filmu-u-poshukakh-skovorody/> (дата звернення: 22.11.2023).

³⁶ Макаров, Ю. (2022). У пошуках невлімового. Документальний фільм до 300-річчя Григорія Сковороди на Суспільному. ДМ Суспільного, 11 грудня. URL: <https://stv.detector.media/kontent/read/7586/2022-12-11-u-poshukakh-nevlovymogo-dokumentalnyi-film-do-300-richchya-grygoriya-skovorody-na-suspilnomu/> (дата звернення: 22.11.2023).

буде детальний аналіз окремих кінобіографій «проповідника філософії любові та свободи» Григорія Савича Сковороди.

Література до розділу:

1. Брюховецька, Л. (2016). На полі кінематографічному: сценарії Івана Драча. Київ : *Кіно-Театр*, АРТ Книга, 116 с.
2. Брюховецька, Л. (2022). Постать Григорія Сковороди в українському кіномистецтві. *Григорій Сковорода у сучасному багатомірному світі*. Збірник тез VIII Міжнародної науково-практичної конференції, Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, с. 37–40.
3. *Відкрий себе*. (1972). Укркінохроніка, режисер Роллан Сергієнко.
4. *Григорій Сковорода*. (1958). Кіностудія імені О. Довженка, режисер Іван Кавалерідзе.
5. *І світ мене не впіймав...* (2004). «Дебют» Кіностудії імені О. Довженка, режисери Юрій Зморевич та Анатолій Кучеренко. URL: <https://dzygamdb.com/uk/films/2560> (дата звернення: 15.11.2023).
6. Кавалерідзе, І. (1976). Григорій Сковорода (Григорій і Параскева). В: *Кавалерідзе, І. П'єси*. Київ : Дніпро, с. 183–236.
7. Капельгородська, Н. (2007). *Іван Кавалерідзе: життя і творчість*. Київ : Кий, 336 с.
8. Кривоніс, Т. (2021). Харків'яни зняли фільм, щоб привернути увагу до аварійної садиби, де жив Сковорода. *Суспільне Новини*, 15 жовтня. URL: <https://suspijne.media/172199-harkivani-znali-film-sob-zberegti-sadibu-de-ziv-skovoroda/> (дата звернення: 23.11.2023).
9. Кохан, Т. (2017). *Кінематограф у контексті культурного простору ХХ століття*. Київ : Ін-т культурології НАМ України, 304 с.
10. Левчук, Т. (2018). *Феномен літературності*. Луцьк : ПВД «Твердиня», 366 с.
11. Макаров, Ю. (2022). У пошуках невловимого. Документальний фільм до 300-річчя Григорія Сковороди на Суспільному. *ДМ Суспільного*, 11 грудня. URL: <https://stv.detector.media/kontent/read/7586/2022-12-11-u-posh-ukakh-nevlovymogo-dokumentalnyy-film-do-300-richchya-grygoriya-skovorody-na-suspilnomu/> (дата звернення: 22.11.2023).
12. Мельничук, А. (2012). Дослідник Божою милістю. Про Миколу Архиповича Шудрю. *День*, № 110, 27 червня. URL: <https://day.kyiv.ua/article/poshta-dnya/doslidnyk-bozhoyu-mylistyu> (дата звернення: 20.11.2023).
13. Мельничук, Б. (1996). *Випробування істиною. Проблеми історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення)*. Київ : ВЦ «Академія», 272 с.
14. Миколайчук, І. (2008). Небилиці про Івана, знайдені в мальованій скрині з написами. В: *Миколайчук, І. Сценарії*. Київ : Вид. дім «Міжнародний туризм», с. 379–414.
15. *Невигадані історії. Григорій Сковорода*. (2019). Режисерка Світлана Новицька. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Xyo3jslj7xA> (дата звернення: 26.11.2023).

16. Нікоряк, Н. (2022). КіноСковорода: кінематографічна актуалізація біографії. *Питання літературознавства*. Чернівці : Чернівецький нацун-т, № 106, с. 7–24.

17. Овчаренко, Е. (2020). Знімаємо кіно про Сковороду. *1-UA.TV*, 28 лютого. URL: <https://i-ua.tv/culture/26341-znimaemo-kino-pro-skovorodu> (дата звернення: 26.11.2022).

18. Сулима, М. (2011). Трагедія Івана Кавалерідзе «Григорій Сковорода (Григорій і Параскева)». *Переяславські Сковородинські студії*, Вип. 1, с. 130–135.

19. *Таємничий Сковорода*. (2013). Режисерка Олена Хмирова.

20. Тодоров, Ц. (2006). *Поняття літератури та інші есе*. Пер. з фр. Є. Марічева. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 162 с.

21. Тримбач, С. (2019) *Кіно народжене Україною. Альбом антології українського кіно*. Київ : Саміт-книга, 384 с.

22. Тримбач, С. (2021). *Іван Миколайчук. Містерії долі*. Київ : Дух і Літера, 368 с.

23. У Києві відбулася прем'єра документального фільму «У пошуках Сковороди». (2022). *ДМ Суспільного*, 12 грудня. URL: <https://stv.detector.media/spilnota/read/7589/2022-12-12-u-kyievi-vidbulasya-premiera-dokumentalnogo-filmu-u-poshukakh-skovorody/> (дата звернення: 22.11.2023).

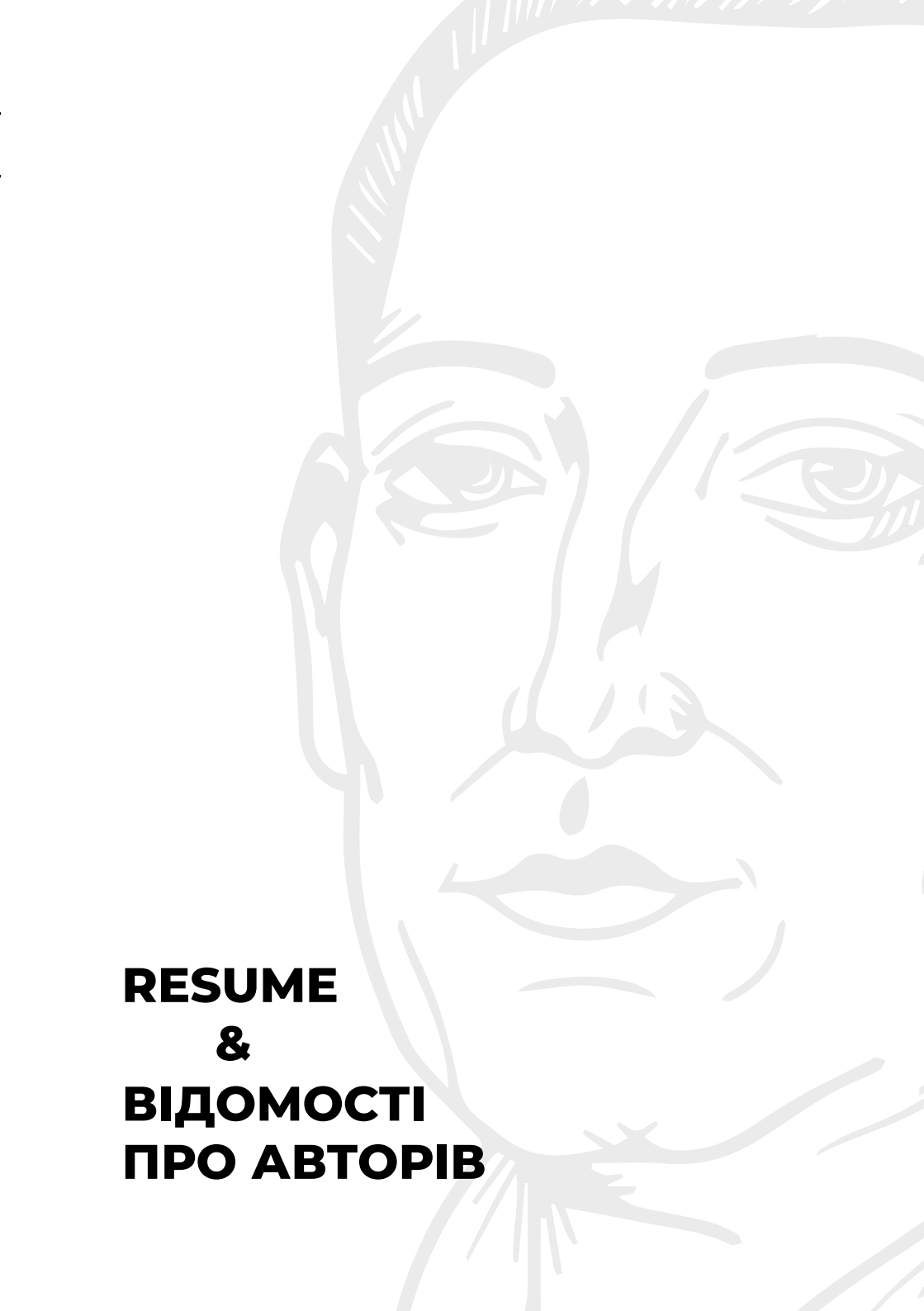
24. Черемський, Р. (2016). Побачив світ новий фільм «Сковородинівська географія», присвячений мандрям українського філософа Григорія Сковороди. *Євро Харків*. URL: <https://euro.kharkiv.ua/pobachyv-svit-novyj-film-skovorodyn/> (дата звернення: 24.11.2023).

25. Швець, М. (2022). «Наука щастя» Сковороди. До 300-ліття Г. С. Сковороди та 50-ліття фільму «Відкрий себе». *Кіно-Театр*, №5, с. 42–43.

26. Шибанок, Г. (2007). Філософ, увічнений у скульптурі. Про історію створення унікального пам'ятника Григорію Сковороді у Лохвиці. *День*, №63, 13 квітня. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/filosof-uvichneniy-u-skulpturi> (дата звернення: 23.11.2023).

27. Bastin, G. (2009). Filming the Ineffable: Biopics of the British Royal Family. *Auto/Biography Studies*, Vol. 24, No. 1, pp. 34–52. DOI : <https://doi.org/10.1080/08989575.2009.10846787>.

28. Custen, G. (1992). *Bio/Pics: How Hollywood Constructed Public History*. New Brunswick, N.J. : Rutgers University Press, 304 p.

**RESUME
&
ВІДОМОСТІ
ПРО АВТОРІВ**

The collective monograph «POLYPHONY OF DISCOURSES OF HRYHORIY SKOVORODA» was prepared by a team of scholars from the Faculty of Philology at Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. This work not only presents the multifaceted creative heritage of Hryhoriy Skovoroda but also integrates his ideas into contemporary philosophical, literary, and cultural contexts.

In the chapter titled **"INNER FREEDOM AS AN INTENTION OF HRYHORIY SKOVORODA'S PHILOSOPHY"**, attention is drawn to the phenomenon of inner freedom in Skovoroda's thought. Three dimensions of this freedom are examined: the socio-political, the realm of individual inner values, and the methodological dimension. Inner freedom is interpreted simultaneously as a condition, ultimate goal and method of human life. The dialectical interplay between inner and external freedom, positive and negative liberty, is emphasized, along with the inherent tensions within inner freedom itself. These tensions, rooted in the necessity for human creativity and self-creativity, are also contingent on a higher transcendental dimension. As such, this freedom can be characterised as an "awareness of necessity". The connection between freedom and happiness in human life is explored, and the timeless nature of Skovoroda's philosophical ideas is affirmed. Consequently, political issues are seen as peripheral to his philosophy, underscoring the universal Christian foundation of his thought, which transcends temporal, cultural, and national boundaries.

The chapter **"THE PHILOSOPHICAL MULTILOGUE OF SKOVORODA: FROM THALES TO ERASMUS"** analyses Skovoroda's engagement with the philosophical authorities of Antiquity, the Middle Ages, and the Renaissance. The study explores the consonances between the Ukrainian thinker's ideas and those of a diverse range of figures – from the pre-Socratics to Renaissance humanists. Skovoroda's tendency to regard key ancient philosophers as "Magi," who prefigured significant Christian truths and meanings, is highlighted. His philosophical reflections are compared with the thoughts of Augustine of Hippo, Maximus the Confessor, and Erasmus of Rotterdam, while his originality as a Christian thinker is underscored. The chapter also relates Skovoroda's value-oriented messages to pressing contemporary challenges, offering a preliminary framework for comparing his philosophy with that of Immanuel Kant. Quotations from

Skovoroda and his associate Mykhailo Kovalynskyi are presented in modern Ukrainian translations.

This section **"THE GOLD OF FREEDOM OF HRYHORIY SKOVORODA"** analyses the philosophical and literary dimensions of the concept of freedom in Ukrainian Baroque literature, with a particular focus on Skovoroda's works. Special attention is given to the poem *De libertate*, which articulates the concept of "golden freedom" as the highest good and a central idea of the Baroque worldview. The study examines the historical and cultural contexts in which notions of individual and collective freedom developed, including their literary and political manifestations. The relationship between Skovoroda's interpretation of freedom – emphasizing its spiritual dimensions, moral responsibility, and self-improvement – and Baroque literary motifs is explored. Conclusions are drawn regarding the significance of the motif of freedom in shaping national identity and fostering societal spiritual development.

The chapter **"HRYHORIY SKOVORODA AND MODERNITY"** reflects on the enduring relevance of Skovoroda's work, given his role as a philosopher, theologian, poet, musician, composer, teacher, mystic, visionary, and artist. Attention is drawn to his philosophical postulates, including the doctrines of two natures, three worlds, inner man (eternal, logos), self-knowledge, unequal equality, freedom, Sophia (Wisdom), happiness, the cardiocentric hypothesis, and congenial work. The poetic collection *The Garden of Divine Songs that Sprouted from the Seeds of the Holy Scripture* is also highlighted. Skovoroda's pedagogical ideas, philosophical treatises, and aphorisms are shown to retain their contemporary value. His *Fables of Kharkiv* remain essential for interpretation, and a bibliography of works published for his 300th anniversary is presented.

The section **"POETRY OF HRYHORIY SKOVORODA IN THE PARADIGM OF UKRAINIAN VERSIFICATION OF THE EIGHTEENTH CENTURY"** provides an in-depth analysis of Skovoroda's poetic forms within the broader context of Ukrainian versification of the period. It traces the scholarly reception of his work from Dmytro Bahalii, who initiated discourse on Skovoroda in Ukrainian humanities, to contemporary researchers such as Bohdan Bunchuk and Valeriy Shevchuk. The hypotheses regarding a lost poetry textbook, possibly

compiled by Skovoroda while teaching at the Pereyaslav Collegium, are thoroughly examined. The chapter also explores Skovoroda's innovations in poetic practice, including his use of masculine, imprecise, and grammatically diverse rhymes, as well as various rhyme schemes and heterometric stanzas. His contributions to tonalisation and the structure of verse are meticulously reviewed, offering insights into the evolution of poetic forms in Ukrainian literature.

In the chapter **"SIMILEM AD SIMILEM DUCIT DEUS: THE CONCEPT OF RELATED WORK IN HRYHORIY SKOVORODA'S PHILOSOPHY AS AN AXIOLOGICAL REFERENCE POINT IN THE POETRY OF THE MUSAGETS"**, Skovoroda's concept of immanent existence and related work is examined through the lens of Ukrainian modernist poetry, particularly the representatives of the artistic group Muzaget (1919). The methodological prism through which this idea is conceptualised draws upon interpretations by V. Gorsky, L. Ushkalov, and D. Chyzhevsky. The chapter outlines the history and unique characteristics of the Kyiv post-revolutionary group of symbolists Muzaget and analyses their literary and artistic almanac of the same name. This almanac served as a platform where members presented their "related" art forms – poetry, prose, criticism, painting – while reflecting the synthesis of individual and social (national) principles. Through an analysis of the poetry of Mykhailo Zhuk, Dmytro Zahul, Volodymyr Kobylyansky, Klym Polishchuk, Oleksa Slisarenko, Mykola Tereshchenko, Pavlo Tychyna, Pavlo Fylypovych, and Volodymyr Yaroshenko, key conceptual dominants are identified that collectively define the creative affinity of Muzaget poetry. The symbolism of archetypal poetic images – God, Christ, joy, star, flower, wind, path, poet's soul, singing, music, and dream – is explored. The use of antitheses and parallelisms is also examined, such as life's impermanence/nature's constancy, life/death, earth/hell/heaven, good/evil, day/night, asceticism/holiness/sinfulness, Christ/Satan, and loneliness/crowd. The polyphonic musicality and innovative poetic techniques, including tropes, phonetic, and syntactic means, are critically analysed. The chapter concludes that the interplay of creativity, individuality, and collective collaboration among the Muzagetists, shaped by the historical and ideological complexities of the 1920s and 1930s, led some to celebrated recognition while others faced the tragic consequences of the Red Renaissance.

The monograph section **"SKOVORODANCE: TWO VOICES – HRYHORIY SKOVORODA AND SERHIY ZHADAN"** analyses the lyrics of songs from the music album *Skovorodance*. Eleven of these are Serhiy Zhadan's adaptations of works from Skovoroda's *Garden of Divine Songs* (including songs 2, 4, 8, 9, 10, 11, 12, 16, 18, 21, and 28), alongside one original work by Zhadan. The analysis considers metrical-rhythmic and stanzaic levels, comparing the adaptations to Skovoroda's original texts. The adaptations are shown to employ syllabic-tonic and tonic rhythms, though determining metre is complicated by the interplay between musical rhythm and textual structure. Zhadan's adaptations demonstrate considerable strophic variety, occasionally altering stanza lengths by merging multiple stanzas or creating refrains based on Skovoroda's choruses or key ideas. While some stanzas from the original works are omitted, affecting the content, rhyme schemes – including internal rhymes and alternations of masculine and feminine rhymes – are often preserved. The study highlights parallels between Skovoroda and Zhadan in terms of biographical and creative elements. Zhadan's original song *Skovoroda*, the album's final track, reflects his interpretation of the philosopher-poet as a pivotal figure in Ukrainian culture, resonating with Baroque themes such as symbolism, the image of God, roads, and chiaroscuro aesthetics. The potential of *Skovorodance* for further literary and comparative studies is affirmed.

In the section **"GRAPHIC SKOVORODA: WORKS BY HEORHIY NARBUT, MYKHAILO ZHUK, VASYL KASIAN, AND VIKTOR BYSTRYAKOV"**, the illustrations of Hryhoriy Skovoroda created by Heorhiy Narbut are analysed within the context of their visual representation of the thinker's philosophical ideas. The chapter examines Narbut's graphic techniques, symbolism, and stylistic interpretation, demonstrating how he reimagined Skovoroda's image through his own aesthetic sensibilities while drawing on historical sources and a personal understanding of the philosopher's concepts. The study illustrates how the synthesis of art and philosophy has contributed to a unique reception of Skovoroda's legacy in Ukrainian culture.

The monograph section **"CINESKOVORODA: BIOGRAPHY AS FILM TEXT"** explores the genre inheritance between literature and cinema, focusing on the cinematographic portrayal of Hryhoriy Skovoroda's biography. The biographical genre has been a persistent

theme in cinema since the silent film era and remains prominent today. However, the figure of Skovoroda has received limited attention from filmmakers, with only one feature film and one documentary produced during the Soviet era, and a few additional documentaries in the period of Ukraine's independence. These works, though varying in quality and artistic merit, provide aesthetic and cognitive insights while popularising Skovoroda's life and creative heritage. The chapter concludes that the resurgence of interest in Skovoroda's biography in recent decades reflects a new historical context, offering opportunities to reinterpret his legacy and challenge biographical myths. Skovoroda's philosophical ideas, still relevant in the 21st century, emerge as markers of Ukrainian identity in contemporary reality.

The chapter **"INTERPRETIVE PORTRAIT OF HRYHORIY SKOVORODA IN THE CONTEXT OF MODERN MEDIA CULTURE"** examines a distinctive form of "transformation" of the Ukrainian classic's image within contemporary media texts. It analyses examples of modern media culture that reinterpret and reframe Hryhoriy Skovoroda's image. Among the genres of mass culture most actively reshaping the literary canon is advertising, with a particular emphasis on social advertising. This medium frequently adapts Skovoroda's image to promote and reinforce the moral, ethical, and aesthetic values of the Ukrainian people. Notably, the philosopher's image has been increasingly integrated into the socio-political context during the ongoing war. A range of modern media texts – including comics, internet folklore, animation, flash mobs, musical forms, and artefacts of everyday life – engage with Skovoroda's legacy through the lens of postmodern play. These diverse forms of popular media culture facilitate a dynamic dialogue with the classic figure, rendered in a style that resonates with contemporary audiences. The works examined in the chapter illustrate the creation of a modern interpretative "portrait" of Skovoroda. This process fosters a unique diachronic dialogue between readers and the classic, reimagining him not as a distant ascetic, hermit, moralist, philosopher, or poet of the 18th century, but rather as a relatable and modern figure – a wandering blogger, hipster student, private tutor, or freelance coach. Through these portrayals, Skovoroda is presented as an accessible and relevant contemporary.

The essay **"THE STEPS OF THIS ETERNAL MOON TRAVELLER REFLECTED THROUGH THE AGES"** highlights Hryhoriy Skovoroda's significance in the history of Ukrainian and world culture, not only as a profound thinker but also as an iconic figure who uplifted the Ukrainian people during one of the most challenging periods in their history. The essay underscores the philosophical, pedagogical, and literary innovations in Skovoroda's work, framing him as the first lyrical poet of Ukraine. Particular attention is given to the genre and thematic features of his writings, alongside their artistic, philosophical, and intertextual potential. The study affirms the enduring relevance of Skovoroda's creative legacy and its continued influence on the cultural and intellectual landscape.

ВІДОМОСТІ ПРО СПІВАВТОРІВ

АНТОФІЙЧУК ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ

v.antofijchuk@chnu.edu.ua

Доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

БРОДЕЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ЄВГЕНОВИЧ

o.brodetskyi@chnu.edu.ua

Доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, заступник декана філологічного факультету з цифровізації.

ВИЩАК ЮЛІАННА СЕРГІЇВНА

yu.vishchak@chnu.edu.ua

Аспірантка кафедри зарубіжної літератури та теорії літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

МАЛЬЦЕВ ВАЛЕНТИН СЕРГІЙОВИЧ

v.maltsev@chnu.edu.ua

Кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

МЕЛЬНИЧУК БОГДАН ІВАНОВИЧ

b.melnychuk@chnu.edu.ua

Доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

НІКОРЯК НАТАЛІЯ ВАЛЕРІАНІВНА

n.nikoriak@chnu.edu.ua

Кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри зарубіжної літератури та теорії літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

РОШКУЛЕЦЬ РОМАН ГЕОРГІЙОВИЧ

r.roshkulets@chnu.edu.ua

Кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

САЖИНА АЛЛА ВОЛОДИМИРІВНА

a.sazhyzna@chnu.edu.ua

Кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри зарубіжної літератури та теорії літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

ТИЧІНІНА АЛЬОНА РОМАНІВНА

a.tychinina@chnu.edu.ua

Кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри зарубіжної літератури та теорії літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, голова Наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених філологічного факультету.

ЦІВІНСЬКА ЮЛІЯ ВЯЧЕСЛАВІВНА

tsivinska.yuliia@chnu.edu.ua

Аспірантка кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

ЧОЛКАН ВАЛЕНТИНА АНДРІЇВНА

v.cholkan@chnu.edu.ua

Кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.